

درس هفتم

ایران در دوره حکومت رضاشاه

کودتای سیاه

➤ **اهداف انگلستان از کودتای ۱۲۹۹:** دولت انگلستان برای دستیابی به اهداف خود، درصدد تغییر حکومت ایران برآمد؛ به این منظور، برنامه کودتا طرح‌ریزی و اجرای آن به سفارت انگلیس و نیروهای انگلیسی مستقر در ایران واگذار شد.

➤ **عناصر کودتای ۱۲۹۹:** آبرون ساید، فرمانده نظامی نیروهای انگلیسی در ایران، به جست‌وجو در میان نیروهای قزاق پرداخت و به کمک سید ضیاءالدین طباطبایی که از سیاستمداران وابسته به انگلستان بود، یکی از فرماندهان نظامی به نام رضاخان را برای این منظور، مناسب تشخیص داد.

➤ **چگونگی انجام کودتای سیاه:** آبرون ساید در قزوین با رضاخان ملاقات کرد و با توجه به اطلاعاتی که سید ضیاءالدین درباره او جمع‌آوری کرده بود، توانست وی را با اهداف خود هماهنگ کند. آیفون ساید بعد از آماده‌کردن رضاخان برای انجام کودتا، به تهران آمد و به احمدشاه چنین القا کرد که حرکت نظامی رضاخان به سوی تهران، برای حفظ کشور و سلطنت ضروری است. با آماده‌شدن شرایط، قوای قزاق در بامداد روز سوم اسفند ۱۲۹۹ وارد تهران شدند و بی‌آنکه با مقاومت جدی روبه‌رو شوند، نقاط حساس پایتخت را تسخیر کردند.

➤ رضاخان که مهره نظامی کودتا بود، به‌عنوان فرمانده ارتش، لقب «سردار سپه» گرفت. به فاصله کوتاهی، سید ضیاء (مهره سیاسی کودتا) استعفا کرد و به اروپا رفت؛ اما رضاخان (مهره نظامی کودتا) در مقام وزیر جنگ روزبه‌روز بر قدرت و نفوذ خود افزود.

رضاخان از نخست‌وزیری تا پادشاهی

➤ **چگونگی تثبیت قدرت رضاخان:** رضاخان در سمت وزارت جنگ از سال ۱۳۰۰ تا ۱۳۰۲ ش، با دسیسه‌چینی و حمایت انگلستان، موقعیت خود را تثبیت کرد. سرانجام، شاه قاجار و مجلس به‌ناچار به نخست‌وزیری او رضایت دادند.

➤ **اقدام رضاخان برای رسیدن به قدرت:** ابتدا پیشنهاد کرد به‌جای حکومت سلطنتی، نظام «جمهوری» در کشور برقرار شود.

➤ **مهم‌ترین مخالف جمهوری خواهی رضاخان و علت و نتیجه مخالفت او:** کسانی نظیر آیت‌الله مدرس، با شناختی که از رضاخان داشتند، این کار را ابزاری برای رسیدن او به قدرت می‌دانستند و با آن به مخالفت پرداختند و مردم را به حرکت بر ضد این پیشنهاد تشویق کردند؛ به‌طوری‌که رضاخان، سرانجام حرف خود را پس گرفت.

➤ **اقدامات رضاخان برای حذف احمدشاه از صحنه سیاسی ایران:** رضاخان در غیاب شاه که در اروپا به سر می‌برد، روزبه‌روز موقعیت خود را بیشتر تحکیم می‌کرد و درعین‌حال، می‌کوشید تا با تبلیغاتی گسترده علیه احمدشاه، او را نسبت به سرنوشت مملکت بی‌اعتنا نشان دهد.

➤ **اقدام انگلستان در مقابل تصمیم احمدشاه مبنی بر بازگشت به ایران:** احمدشاه پس از مدتی، تصمیم به بازگشت به ایران و حفظ سلطنت گرفت. انگلیسی‌ها وقتی که از تصمیم شاه برای عزیمت به ایران مطلع شدند، نزد او رفتند و ضمن مبالغه‌گویی در اوضاع آشفته ایران، صلاح او را در این دانستند که مدتی از رفتن به ایران چشم‌پوشد تا رضاخان بتواند امنیت لازم را برای حضورش در کشور فراهم آورد.

- **چگونگی افزایش محبوبیت رضاشاه:** ۱- سرکوبی شورش خزل و بعضی شورش های پراکنده دیگر ۲- امنیتی که رضاخان به وجود آورده بود، ۳- تبلیغات طرفداران رضاخان
- **به سلطنت رسیدن رضاخان**
- **چگونگی به سلطنت رسیدن رضاشاه:** پس از آنکه عمال انگلیس اذهان عموم مردم را به سود رضاخان آماده کردند، سرانجام ارسال ۱۳۰۴ ش، ماده واحده ای به صورت طرح در مجلس شورای ملی مطرح شد که در آن، خلع قاجاریه از سلطنت و سپردن حکومت موقت به رضاخان خواسته شده بود.
- در این ماده واحده، پیش بینی شده بود که پس از خلع قاجاریه، مجلس مؤسسان برای تغییر چند ماده از قانون اساسی تشکیل خواهد شد و تکلیف قطعی سلطنت را تعیین خواهد کرد.
- جز چهار تن از نمایندگان مجلس از جمله آیت الله مدرس و دکتر مصدق سایر نمایندگان به این طرح رأی مثبت دادند.
- با حمایت همه جانبه ای که از سوی دولت های بزرگ خارجی به عمل آمد، انتخابات مجلس فرمایشی مؤسسان برگزار شد. در آذر سال ۱۳۰۴ مجلس مؤسسان با نطق رضاخان افتتاح شد و پس از شش روز بحث و گفت و گو، رضاخان را به پادشاهی ایران انتخاب و سلطنت را در خانواده او موروثی اعلام کرد.
- **ماهیت برخی از اصلاحات و اقدامات رضاشاه**
- آغاز سلطنت پهلوی، در واقع فصل جدیدی از تاریخ ایران است که هم زمان با آن، دوره نوینی از غارت کشور ما به دست بیگانگان آغاز می شود که به «استعمار نو» شهرت دارد.
- **اصلاحات و اقدامات رضاشاه در دوران سلطنت:** ۱- بازگشت به حکومت استبدادی ۲- ایجاد ارتش منظم ۳- احداث خط آهن سراسری ۴- اسکان عشایر ۵- یک شکل کردن لباس ها و کشف حجاب.
- **ویژگی های حکومت استبدادی رضاشاه:** وی از همان ابتدای کار، به حذف شخصیت های آزادی خواه، مستقل و مخالف بانفوذ بیگانگان اقدام کرد و شیوه حکومت استبدادی و رأی فردی را پیش گرفت. او به مجلس قانون گذاری و قانون اهمیت نمی داد و تصمیمات فردی خود را به اجرا درمی آورد.
- **اهداف رضاشاه از ایجاد ارتش منظم:** ۱- تمرکز قدرت سیاسی در کشور ۲- سرکوب قیام های مردمی ۳- تأمین کننده اهداف نظامی انگلستان.
- **اقدامات رضاشاه در زمینه ی ایجاد ارتش منظم:** ۱- به وجود آوردن نیروهای سه گانه ارتش ۲- نو کردن ارتش ۳- تصویب قانون نظام وظیفه عمومی در سال ۱۳۰۴ ش.
- از جمله اقدامات رضاشاه، احداث راه آهنی بود که بندر ترکمن را به بندر شاهپور ۱ متصل می کرد.
- **هدف رضاشاه از ایجاد خط آهن سراسری:** هدف آن ایجاد راهی سراسری برای انتقال سریع نیروهای انگلیسی از جنوب به شمال بود. در صورت پیشروی روس ها، انگلیسی ها با استفاده از این راه می توانستند نیروهای خود را به سرعت به شمال بفرستند و مانع نفوذ آن ها به هندوستان شوند.
- در جنگ جهانی دوم راه آهن سراسری ایران به مهم ترین عامل ارتباطی نیروهای متفقین مبدل شد.
- **هدف و نتایج اسکان عشایر:** هدف آن، مهار کردن نیروی رزمی عشایر بود. این اقدام، از رونق دامداری کشور کاست و باعث شد که کشور ما از نظر دامی به بیگانه نیازمند شود.

➤ **کشف حجاب و عکس‌العمل مردم در مقابل آن:** رضاشاه به نام تمدن و تجدد و مبارزه با کهنه‌پرستی، به یک‌شکل کردن لباس‌ها و نیز برداشتن حجاب بانوان اقدام کرد؛ اما مردم مسلمان ایران در برابر این اقدامات دست به مقاومت زدند که از آن جمله باید از قیام مردم مسلمان مشهد در مسجد گوهرشاد نام برد که در جریان آن، عده زیادی کشته و مجروح شدند.

➤ **مبارزه رضاشاه با سنت‌های اسلامی:** رضاشاه که تصور می‌کرد مهم‌ترین راه پیشرفت و توسعه کشور تقلید از غرب و اشاعه فرهنگ غربی است، پس از مسافرت به ترکیه و آشنایی با آتاتورک، رئیس‌جمهور آن کشور، به تقلید از او به مبارزه با همه سنت‌های اسلامی پرداخت. او در این راه حتی مأموران مخصوص در کوچه و خیابان شهر گماشت که وظیفه داشتند به‌زور چادر را از سرزنان بکشند.

➤ **اقدامات رضاشاه برای تضعیف روحانیت:** ۱- روحانیون نیز لباس‌های مخصوص خود را کنار بگذارند. ۲- به دستور وی، دفترخانه‌های شرعی تعطیل شدند ۳- دخالت روحانیون در مسائل اجتماعی اکیداً ممنوع اعلام شد. ۴- عزاداری سیدالشهدا قدغن شد ۵- از انجام پذیرفتن بسیاری از آداب مذهبی به‌شدت جلوگیری به عمل آمد.

شهادت مدرس

➤ مدرس، روحانی مبارز و خستگی‌ناپذیری که آرزویش نجات ایران از چنگال استبداد و استعمار بود، در دوران نخست‌وزیری رضاخان و پس از به سلطنت رسیدن او، یگانه دشمن سرسخت و جدی وی به شمار می‌رفت.

➤ **علل مخالفت (تبعید و قتل) مدرس:** وجود مدرس در تهران خطری جدی برای ادامه حکومت رضاشاه به حساب می‌آمد. از سوی دیگر، رضاشاه می‌دانست که نمی‌تواند مدرس را مانند دیگر مخالفان، بدون توجه به عکس‌العمل مردم به‌راحتی از بین ببرد.

➤ **چگونگی تبعید و شهادت مدرس:** در مهرماه ۱۳۰۷ مأموران شهربانی به منزل این روحانی والامقام هجوم بردند و او را به خوف تبعید کردند. مدرس سال‌ها در خوف زندانی بود. سرانجام پس از فراهم شدن زمینه، وی را از خوف به کاشمر بردند و پس از مدت کوتاهی، در ۱۰ آذر ۱۳۱۶ او را در همان‌جا مسموم کردند و به شهادت رساندند.

رضاشاه و سیاست گرایش به آلمان

➤ **اهداف انگلستان از کمک به آلمان پس از جنگ جهانی اول:** هم‌زمان با آغاز سلطنت رضاشاه، انگلیسی‌ها تصمیم گرفتند با تقویت کشور آلمان که همچنان گرفتار مصائب جنگ جهانی اول بود، کمی از مشکلات اقتصادی کشور یادشده بکاهند و با این همکاری، مانع از افتادن آلمانی‌ها به دام کمونیسم شوند.

➤ **علت گشودن درهای کشور ایران به روی سرمایه‌های آلمانی:** از نظر انگلیسی‌ها، در آن شرایط، بهترین راه مساعدت به آلمان این بود که سیاستمداران انگلیسی به رؤسای کشورهای تحت سلطه خویش دستور دهند تا امکان فعالیت‌های تجاری و صنعتی آلمان را در این کشورها فراهم سازند؛ به همین دلیل، رضاشاه درهای کشور ایران را به روی سرمایه‌های آلمانی گشود.